

znając autorowi najogólniej słuszność, należy jednak podkreślić, że niedocenianie wagi elementów integracyjnych, byłoby uproszczeniem zagadnienia.

Na zakończenie należy stwierdzić, iż omawiana publikacja jest cennym studium dotyczącym problematyki niemcoznawczej i stanowi istotny przyczynek do badań nad genezą i dziejami NRD i NRF. Autor zaprezentował bogatą literaturę przedmiotu, oparł się także na szerokim materiale źródłowym i archiwalnym pochodzącym z archiwów Związku Radzieckiego, Stanów Zjednoczonych, NRD, NRF i Polski. Całość uzupełniają przypisy, indeks nazwisk, ilustracje, mapy oraz streszczenia obcojęzyczne.

Jan Pręcki

WERNER HÄNISCH: *Aussenpolitik und internationalen Beziehungen der DDR*, Band 1: 1949 bis 1955. Staatverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin 1972, 334 ss.

Omawiana praca stanowi pierwszą część wielotomowego wydawnictwa, przygotowywanego przez pracowników *Institut für Internationale Beziehungen an der Deutschen Akademie für Staats und Rechts-Wissenschaft „Walter Ulbricht“* w Poczdamie-Babelsbergu, przedstawiającego rozwój polityki zagranicznej NRD i jej stosunki międzynarodowe od początków państwa aż do czasów obecnych. Pierwszy tom wydawnictwa dotyczy polityki zagranicznej NRD w okresie od powstania państwa w dniu 7 października 1949 r. do zawarcia Układu Warszawskiego, 14 maja 1955 r. Okres ten autor książki prof. W. Hänisch — charakteryzuje w przedmowie jako lata tworzenia i umacniania dyktatury proletariatu w NRD oraz jako przechodzenie do budowy podstaw socjalizmu i kształtowania socjalistycznego społeczeństwa w Niemczech demokratycznych. Celem pracy, zgodnie z oświadczeniem autora i wydawcy, jest wykazanie ścisłych związków i całkowitej zgodności między naukowo-strategiczną koncepcją wypracowaną w zakresie polityki zagranicznej przez kierownictwo *SED*, a praktycznym działaniem w polityce zewnętrznej NRD. Zamierzeniem autora, o czym również mowa w przedmowie, była także polemika z fałszywymi tezami historiografii zachodnioniemieckiej głoszącej na temat polityki zagranicznej NRD w latach 1949 - 1955 hasła o rzekomej „bolszewizacji” i „wasalizacji” tego państwa przez Związek Radziecki. Tezy te w praktyce miały służyć rozszerzeniu NRF do reprezentowania całych Niemiec.

Całość rozważań autora ujęta jest w czterech rozdziałach, z których każdy składa się z kilku podrozdziałów. Przejrysty układ książki zaznacza się już w spisie treści, umożliwiającym szybkie odszukanie interesujących zagadnień. Książka obejmuje 283 strony tekstu oraz 51 stron przypisów, umieszczonych w końcowej części publikacji. Ponadto, pracę zaopatrzone w indeks nazwisk i interesującą tablicę chronologiczną, obrazującą poczynania polityki zagranicznej NRD w latach 1949 - 1955. Podstawa źródłowa książki obejmuje różnorodne zbiory dokumentów Niemieckiej Republiki Demokratycznej, liczne pozycje literatury historycznej i politycznej NRD, ZSRR i NRF oraz prasę NRD. Natomiast archiwa miejscowe wykorzystano tutaj stosunkowo rzadko, a archiwa państw obozu socjalistycznego pominięto całkowicie. Nie uwzględniono również literatury historyczno-politycznej polskiej i czechosłowackiej zawierającej szereg ważnych pozycji, dotyczących kształtowania się stosunków tych państw z NRD w latach 1949 - 1955.

Pierwszy rozdział pracy (ss. 21 - 98) omawia klasowe podstawy i internacjonalistyczny charakter polityki zagranicznej NRD oraz jej program i poczynania od jesieni 1949 do lata 1950 r. W przedstawionych założeniach programowych polityki zagranicznej NRD i jej wystąpieniach w ciągu pierwszego roku istnienia Niemiec demokratycznych naczelnymi miejscami zajmowały zabiegi o stworzenie trwałych związków przyjaźni i bliskiej współpracy ze Związkiem Radzieckim oraz innymi państwami demokracji ludowej, zwłaszcza z Polską i Czechosłowacją. W obu przypadkach dążenia te zakończyły się sukcesem. W stosunku do państw kapitalistycznych młoda służba dyplomatyczna NRD zabiegała o nawiązanie normalnych stosunków między państwami.

Drugi rozdział książki (ss. 99 - 158) przedstawia rozwój współpracy NRD ze Związkiem Radzieckim i pozostałymi państwami socjalistycznymi, w czasie od lata 1950 r. do połowy 1952 r. oraz wspólną walkę obozu socjalistycznego o utworzenie zjednoczonego, demokratycznego i pokojowego państwa niemieckiego. Omawiany rozdział obrazuje również wysiłki tych państw zmierzające w kierunku zapobieżenia odbudowie niemieckiego militarystyki w NRF.

Kolejny rozdział książki (ss. 159 - 208) poświęcono polityce zagranicznej NRD w okresie tworzenia w tym kraju podstaw socjalizmu oraz zaostrożania się zimnej wojny prowadzonej przez państwa imperialistyczne przeciw NRD. Obejmuje on więc wydarzenia, jakie miały miejsce od lipca 1952 do końca 1953 r. W rozdziale tym wyeksponowano pomoc polityczno-wojskową i gospodarczą otrzymywaną w tym trudnym dla NRD okresie od Związku Radzieckiego i państw demokracji ludowej, zwłaszcza od Polski, Czechosłowacji i Węgier. Zagadnieniu temu poświęcono osobny, najobszerniejszy podrozdział (ss. 182 - 194) pracy.

Czwarty rozdział książki (ss. 209 - 284) przedstawia politykę zagraniczną NRD w latach 1954 - 1955. Okres ten charakteryzował się umacnianiem pozycji państwa i wzrostem jego zaangażowania w dążeniu do zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa w Europie. Ostatnia część wspomnianego rozdziału omawia przejście (w maju 1955 r.) do nowego etapu polityki zagranicznej NRD, polegającego na wszechstronnym rozwoju koncepcji zewnętrzno-politycznych. Następnym ratyfikacji układów paryskich był udział NRD w sojuszniczym Układzie Warszawskim państw obozu socjalizmu, podpisanym 14 maja 1955 r.

Ogólnie rzecz biorąc rozważania autora wskazują, że NRD od chwili swego powstania, nieprzerwanie prowadziła politykę zagraniczną, której istotą były marksistowsko-leninowskie założenia socjalistycznego internacjonalizmu oraz uznanie pokojowej koegzystencji państw o różnych ustrojach społeczno-gospodarczych. Zgodnie z tym pryncypialnym stanowiskiem, w polityce zagranicznej NRD lat 1949 - 1955 główną rolę odgrywały sprawy stworzenia i rozwijania stosunków braterskiej współpracy ze Związkiem Radzieckim i państwami demokracji ludowej, trwałe włączenie NRD w system sojuszy państw obozu socjalistycznego i konsekwentna walka z imperializmem w Niemczech Zachodnich. Kierownictwo *SED*, sterujące polityką zagraniczną NRD, zawsze na plan pierwszy wysuwało działania służące utrzymaniu pokoju i zapewnieniu bezpieczeństwa w Europie.

Jak już wspomniano, omawiana książka W. Hänischa przedstawia w zarysie politykę zagraniczną NRD w latach 1949 - 1955. Nie można jednak tej pozycji uznać za wyczerpującą monografię zagadnienia, ponieważ jest zbyt szczupła objętościowo i nie posiada dostatecznej podstawy źródłowej w archiwaliach. Słabą stroną książki jest znikoma ilość akt w bazie źródłowej, wykorzystanych głównie z dawnych zbiorów dokumentów NRD. Akta Ministerstwa Spraw Zagranicznych NRD przytaczane są co najwyżej bardzo fragmentarycznie, i to nie bezpośrednio, a ze wspomnianych

zbiorów dokumentalnych. Z kolei zbiory te, dotyczące polityki zagranicznej i wewnętrznej w latach pięćdziesiątych, nie uwzględniały dostatecznie akt Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Materiały archiwalne tego resortu pojawiły się liczniej dopiero w późniejszej, wielotomowej serii wydawniczej dokumentów polityki zagranicznej NRD zatytułowanej *Dokumente zur Aussenpolitik der Deutschen Demokratischen Republik*. Mankamentem bazy źródłowej książki jest również, zaznaczone już, pominięcie archiwaliów radzieckich, polskich, czechosłowackich oraz literatury historyczno-politycznej, polskiej i czechosłowackiej, dotyczącej tego tematu. Niemniej, książka W. Hänischa zasługuje na słowa uznania jako jedyne większe opracowanie poświęcone polityce zagranicznej NRD w pierwszych sześciu latach istnienia tego państwa. Problematykę tę uwzględniały dotychczas w NRD jedynie mniejsze prace o charakterze przyczynkowym oraz wspomniane zbiory dokumentalne. Omawiana książka przedstawia znacznie szerszej obraz polityki zagranicznej NRD, która już w początkach istnienia zerwała z tradycyjnie wrogim stosunkiem do swych wschodnich sąsiadów i nawiązała z nimi trwałe związki przyjaźni i bliskiej współpracy polityczno-militarnej i gospodarczej. Opracowanie W. Hänischa zawiera wiele różnych informacji dotyczących tego zagadnienia, które niewątpliwie okażą się bardzo interesujące, również dla historyków polskich.

Mirosław Cygański

JÓZEF BYCZKOWSKI: *Robotnicy cudzoziemscy w NRF. Instytut Śląski w Opolu 1971, 111 ss.*

Praca Józefa Byczkowskiego jest pierwszą polską publikacją, która w wielu aspektach zajmuje się sytuacją robotników cudzoziemskich w NRF. Ten złożony problem w literaturze zachodniemieckiej doczekał się szeregu opracowań i to zarówno ze strony naukowców, ekonomistów, socjologów, jak i publicystów, omawiających go na łamach prasy NRF reprezentującej różne kierunki polityczne. Zwiększająca się w przeciągu krótkiego czasu liczba robotników cudzoziemskich stwarza bowiem coraz to nowe sytuacje, które wymagają pilnego rozwiązania, gdyż obca siła robocza w NRF rzutuje w sposób istotny na wiele dziedzin gospodarczych tego państwa. Być może z tych właśnie względów J. Byczkowski, opierając się na dotychczasowych opracowaniach i materiałach oficjalnych, wysuwa na plan pierwszy aspekt gospodarczy zagadnienia, a następnie dopiero referuje kwestie socjologiczne oraz polityczne.

Cała praca podzielona została na cztery rozdziały. W pierwszym z nich autor zajmuje się ogólnie migracją w Europie zachodniej, rozdział drugi porusza problem znaczenia robotników cudzoziemskich dla gospodarki NRF, trzeci traktuje o pozycji robotników w przedsiębiorstwie, a ostatni ukazuje ich sytuację społeczno-polityczną. Taki układ zagadnień wydaje się właściwy, pozwala bowiem przedstawić w sposób szczegółowy najważniejsze elementy tej, jak już wspomniano, szerokiej problematyki. Niemniej omówienie pracy J. Byczkowskiego warto rozpocząć od rozdziału drugiego, tutaj bowiem autor omawia m. in. historyczne tradycje i współczesne przyczyny zatrudnienia robotników cudzoziemskich. W związku z tym zagadnieniem zaraz na wstępie nasuwają się pewne wątpliwości. Autor stwierdza mianowicie, iż w 1880 r. na terenie Niemiec zarejestrowano 146 tys. robotników zagranicznych, faktycznie zaś było ich więcej, ponieważ rolę taniego rezerwuaru siły roboczej